KADER

Orgaan voor functionarissen van het Humanistisch Verbond

7e JAARGANG - VOORJAAR 1964 - NRS. 1/2

INHOUD

DE GEMEENSCHAP

Opmerkingen vooraf 1
Regionale kaderconferentie 2
Bij wijze van voorbeeld 7
De gespreksgroepen in het Verbond 8
In procenten uitgedrukt 10
Bedankt en nog vele jaren 11
Jammer van dat bedankje! 12
Aan bestuurders en geestelijke raadslieden 14
Wie aan de weg timmert 15
Aanbevolen boeken in de Nederlandse taal 16
Noteert u dit even? 20

GEESTELIJKE VERZORGING

Voorlichtingsavond voor aanstaande dienstplichtigen 21
Zieken- en bejaardenbezoek 27
Om later aan te denken! 28

HUMANISTISCHE VORMING

Het werkprogramma 29

TIJD EN TAAK

25/26 april	Topkaderconferentie op De Ark.
alle maanden	Ledenwerving en informatie van belangstellenden.
vóór- en najaar	Voorlichting van a.s. dienstplichtigen (zie pag. 21!).

KADER

ORGAAN VAN HET
HUMANISTISCH VERBOND

REDACTIE: TH. W. POLET, EMMALAAN 16, SOESTDIJK, TELEFOON 02953-2598

ADMINISTRATIE: OUDEGRACHT 152, UTRECHT, TELEFOON 030—10163 EN 29563

De Gemeenschap

OPMERKINGEN VOORAF

Het nummer van Kader, dat thans voor u ligt, moet u als een dubbelnummer beschouwen. U zult zich herinneren, dat het vorige nog thuis hoorde in de jaargang 1963 en aangezien we nogal veel kopij hadden is besloten, dat met het huidige nummer de twee eerste voor 1964 zijn gevuld. Wat de hoeveelheid leesstof betreft komt u dus niets te kort.

Voor een paar zaken willen we graag extra aandacht vragen. Dat geldt in de eerste plaats het artikel over de voorlichtingsavond voor a.s. dienstplichtigen. Het gaat hier namelijk niet om een aardig verslag over een geslaagd experiment, maar het is er vooral om te doen de besturen van onze gemeenschappen en dan in de eerste plaats de grotere een soort handleiding te verschaffen, waarmee ze werken kunnen. Gebleken is, dat er aan een dergelijke voorlichting grote behoefte bestaat en dat hier een taak ligt, die we niet langer kunnen afwijzen. Vandaar dan ook, dat in het artikel grote aandacht is besteed aan de voorbereiding en de gang van zaken bij een dergelijke bijeenkomst. Het beste is, dat men één of twee mensen, liefst leden die zelf in dienst geweest zijn, vraagt om een avond op te zetten, waarbij gebruik gemaakt kan worden van de hulp van het centrale apparaat. Het moet zo worden, dat deze voorlichting een vaste plaats gaat krijgen, en dan twee keer per jaar, omdat de a.s. dienstplichtigen ook volgens dit schema worden opgeroepen. De kosten van een dergelijke avond vallen heel erg mee, nauwkeurige gegevens kan de organisatie-secretaris verstrekken.

De toeneming van ons ledental is ook een aangelegenheid die de aandacht blijft eisen. We hebben de indruk, dat de informatie in tal van gemeenschappen op gang gaat komen. In februari kregen we 246 nieuwe aanmeldingen binnen en er is alle reden om te verwachten, dat dit in de komende maanden wel zal blijven doorgaan. Bijzonder prettig, maar het schept wel verplichtingen. Voorkomen moet n.l. worden, dat die nieuwe leden, die verwachtingen van hun lidmaatschap koesteren, weer wegwandelen. Ze moeten zich in de gemeenschap thuis gaan voelen, er moet aandacht aan ze besteed worden, ze dienen niet geruisloos in de kaartenbak te verdwijnen en alleen maar goed zijn om contributie te betalen. Een welkomstbijeenkomst, waar ze met anderen en het bestuur kennis kunnen maken, is al het minste wat we moeten doen. Laat men die integratie niet te licht opvatten, nog steeds is het aantal bedankjes veel te groot. En die kunnen voor een deel voorkomen worden, als er blijvende belangstelling voor het enkele lid bestaat en rekening gehouden wordt met zijn wensen.

REGIONALE KADERCONFERENTIE

Op 1 februari j.l. werd de derde in een serie regionale kaderconferenties gehouden. Het was ditmaal niet op De Ark gedurende twee dagen, maar één dag in het Erasmushuis in Utrecht. Het nadeel van een dergelijke eendagsconferentie is, zoals de voorzitter in zijn openingswoord constateerde, dat er minder onderling contact is. Er staat echter tegenover, dat wellicht meer mensen bereid en in staat zijn er één dag tussenuit te breken, dan een geheel weekend. Hoe dan ook, er kan worden teruggekeken op een goedbezochte conferentie, boeiende inleidingen en een geanimeerde discussie.

Voorlichting en ledenwerving

Onder deze titel sprak organisatie-secretaris Polet in de ochtenduren. Hij begon met het opmaken van een tussentijdse balans, door een antwoord te zoeken op vier vragen, t.w.

— of er wat gebeurt en in welke mate;
— als er iets gebeurt, heeft het succes en zo niet, hoe zou dat komen;
— wat is er goed en verkeerd tot op heden en wat zouden we kunnen veranderen;
— hoe gaan we verder?

Allereerst gaat spreker in op de cijfers van de afgelopen tijd en merkt dan op, dat we eigenlijk helemaal niet zo ontevreden behoeven te zijn. Een statistiek over de afgelopen vijf jaar (zie elders in dit nummer) leert, dat er een vrij constante aanwas is geweest, met twee uitschieters, namelijk ten tijde van de actie rond de Luisterkring en in de laatste tijd, nu er met meer aandacht en zorg aan gewerkt wordt. Het blijkt echter, dat er ook een vrij constant verlies is, dat zo ongeveer 7½% bedraagt. Is dit nu een onontkoombaar en vaststaand percentage of zou daar toch wel iets aan te doen zijn? Uiteraard kan men aan sterfte niets doen en ook vertrek naar het buitenland is een plausibele reden. De uitkomst van een aan de gang zijnd onderzoek over de reden van bedanken zal wellicht bevestigen, wat we eigenlijk al vermoedden; *men vond niet in het H.V. wat men er van verwacht had.* Hier zouden gebrek aan informatie en voorlichting, waarover zometeen meer, weleens de hoofdschuldigen kunnen zijn. Sprekend over de twaalfduizend en — volgens een rekensommetje van de heer Van Praag — de ontbrekende 48.000, herinnerde de heer Polet aan de dissertatie van de heer Verplanke, waarin deze zegt, dat men enerzijds respect kan hebben voor de grote activiteiten, die dit kleine Verbond (met slechts 12.000 leden) ten toon spreidt om op één lijn te worden gesteld met de kerken, doch dat men zich anderzijds afvraagt hoe het mogelijk is dat van overheidswege aan deze kwantitatief vrijwel te verwaarlozen groep een betekenis en plaats zijn toegekend, gelijkwaardig of vrijwel gelijkwaardig aan die van de kerken (Hum. Doc. dienst 1963, pag. 107: Ongeproportioneerde gelijkstelling). Hier tegenover staat de

uitspraak van pater Engelen (humanist in buitengewone dienst), dat niemand in Nederland in ernst kan volhouden dat de 12.000 georganiseerde humanisten alleen maar zichzelf vertegenwoordigen. Toch moeten we constateren, dat het tegenover de buitenwereld noodzakelijk is enige groei te vertonen en dat dit met wat activiteit ook beslist wel mogelijk is. Wanneer spreker ingaat op de vraag wat gebeurt en in welke mate, moet hij tot zijn spijt zeggen hierover geen concrete gegevens te hebben. Wel heeft hij een aantal indrukken, waaruit blijkt dat er vrijwel in alle gemeenschappen aan de uitbreiding hard wordt gewerkt. In dit verband wil hij er tevens op wijzen, dat deze campagne niet is opgezet als een eenmalige activiteit voor dit seizoen, *maar als een vaste activiteit,* een voortdurende werkzaamheid. Een activiteit, die te vergelijken is met het contactbezoek, het ziekenbezoek en de geestelijke verzorging. Daarom wordt er ook voortdurend op aangedrongen, dat de gemeenschappen *groepjes informanten vormen,* waarvan de deelnemers een *eigen status* krijgen, die onder meer tot uitdrukking komt in de *voortdurende werkzaamheden.*

Binnenkort zal een verzoek aan de gemeenschappen uitgaan, op te geven of men op deze wijze aan het werk is. Er zal dan getracht worden nog vóór de grote vakantie op verschillende plaatsen in het land regionale bijeenkomsten te beleggen, waar het werk met de informanten kan worden besproken, ervaringen uitgewisseld, de mogelijkheden en moeilijkheden onder de loep genomen kunnen worden. Dit is niet bedoeld om de gemeenschappen het werk uit de handen te nemen, maar alleen door uitwisseling van ervaringen kunnen we elkaar helpen.

Bij de bespreking van wat er goed is en wat verkeerd, wees spreker er om te beginnen op, dat een deel van de tekst van de gele handleiding voor informanten is gewijzigd, omdat deze bij sommigen ergernis heeft gewekt. Voor het andere materiaal is deskundig advies gevraagd en de gevraagde opmerkingen geven aanleiding om daarmee rekening te houden bij herdrukken. In dit verband dient toch wel te worden opgemerkt, dat wij onder onze leden vaak deskundigen hebben, die ons met raad (en soms ook met de daad) behulpzaam kunnen zijn. Wij zijn wat dit aangaat veel rijker, dan wij vaak denken. Het is een kwestie van het ontdekken van deze deskundigen. Dit is niet in de eerste plaats een taak van het centrale apparaat (een vrijwel onmogelijke taak), maar een van de gemeenschappen. *Waar zijn de deskundigen, die er ongetwijfeld onder onze leden moeten zitten?*

Wat goed was, is het enthousiasme waarmee de gedachten om er ernst mee te maken, is ontvangen. Reeds jarenlang werd landelijk en plaatselijk gevonden, dat er eigenlijk eens iets zou moeten gebeuren, maar het is er in veel gevallen nimmer van gekomen. Nu is de zaak min of meer grootscheeps opgezet en aangepakt en door de eerste succes is men bereid door te zetten. Er zitten dus blijkbaar toch veel meer mensen op ons te wachten, dan wij voor mogelijk hadden gehouden. De televisie-uitzending van 10 januari j.l. leverde alleen bij het C.B. ongeveer 750 verzoeken op om inlichtingen plus de nodige aanmeldingen. Er waren mensen, die zich vijf minuten na de uitzending reeds opgaven. Spreker had kennis gemaakt met een jong echtpaar (beiden beneden de dertig jaar), die precies één dag lid waren naar aanleiding van de uitzending, en die zo graag iets zouden willen doen. Hiermee zijn twee zaken duidelijk ge-

worden: ten eerste dat nieuwe leden beslist niet alleen lid worden vanwege 'de mooie gedachten' maar wel degelijk om contact en om een persoonlijke inzet en in de tweede plaats, dat het Verbond niet alleen aantrekkingskracht uitoefent op bepaalde leeftijdsgroepen.
Wanneer we ons afvragen, wat er nu verder zal moeten gebeuren, dan is er in de eerste plaats het artikel van de heer Schonk in het vorige nummer van dit blad. De kern van zijn betoog komt er op neer, dat wij bij de voorlichting die wij willen geven niet uit moeten gaan van het beeld dat *wij* van het H.V. hebben en van het humanisme, maar dat wij moeten trachten er achter te komen wat de ander van ons denkt en hoe die het humanisme en het Verbond ziet. Dat moet dan het uitgangspunt van onze voorlichting zijn. Een zaak blijft hierbij: *wij weten beslist onvoldoende, hoe de anderen over het Verbond en het humanisme denken; het beeld dat wij hebben is beslist anders dan bij degenen, die wij trachten te bereiken.*
Dit houdt natuurlijk wel in, dat onze voorlichting zich ook *naar binnen dient te richten,* m.a.w. door middel van de contactbezoeken aan onze leden moeten wij voortdurend informatie verschaffen over het wel en wee van het Verbond en het humanisme. Alleen op deze wijze kunnen wij de niet zo grote, maar gestaag vloeiende stroom van bedankjes, die de verheugende ledenwinst weer voor een deel teniet doet, afdammen. Weliswaar wordt er regelmatig en op allerlei wijzen aan publiciteit gedaan in woord en geschrift, maar de mensen luisteren en lezen nu eenmaal niet alles of niet goed. Pas wanneer ze er zelf mee te maken krijgen, bijvoorbeeld in de figuur van de contactbezoeker of -bezoekster, gaat het voor hen leven. Daarnaast moeten er eigenlijk in elke gemeenschap meerdere leden zijn, die hen van alles kunnen vertellen over de gemeenschap, het Verbond en het humanisme: informatie, verstrekt door informanten. Zolang er bijvoorbeeld nog bestuursleden zijn, die niet weten hoe de contributieregeling is of denken, dat de leden van het hoofdbestuur de gehele dag in het Erasmushuis te bereiken zijn, zolang is er nog iets mis.
Public relations is een modewoord en derhalve ook veel in gebruik binnen het Verbond. Dit is terecht, maar dan gaat het er wel om *ook* voorlichting te geven naar binnen toe, want dat behoort er even goed bij als de relaties naar buiten toe.

Discussie

Tijdens de discussies waren bijzonder verheugende geluiden te vernemen uit verschillende gemeenschappen, zoals uit *Wageningen.* Voorzitter Wichers wees er op, dat het juist ook in het belang van de ledenwerving is, dat men zijn gezicht laat zien, dat men zich presenteert bij de burgemeester en de gemeentesecretaris en dat men contacten legt met andere organisaties, zoals het N.V.V., de Partij van de Arbeid, de V.V.D., de Ned. Protestantenbond e.d.

Eindhoven deed in telegramstijl verslag van de activiteiten aldaar en begon met het belangrijkste punt, nl. dat het begin ligt bij het beleid, dat het bestuur — liefst op papier — uitstippelt en daarbij de prioriteiten aangeeft. M.a.w. weten wat men wil gaan doen. Het tweede punt is,

dat het bestuur zijn leden moet kennen. Pas dan kan het derde punt ten volle slagen, namelijk het vormen van een werkgroep. Als volgende stap heeft men de adressen van belangstellenden en sympathisanten verzameld en deze geordend. Om te beginnen zij, die al jaren belangstellenden zijn: zij weten zo langzamerhand wel wat het Verbond is en bij hen is het dan ook regelrechte ledenwerving. Daarnaast zijn de mensen, waarvan de adressen nog maar kort bekend zijn: hier gaat men informatie verstrekken of zendt men de 'groene folder'. Aan de hand van de resultaten bepaalt de werkgroep welk beleid verder gevolgd dient te worden. Hiervoor komt men één maal per maand of eens in de zes weken bijeen. Een leerzame ervaring is geweest, dat de leden van de werkgroep, die nu een klein half jaar werkzaam zijn, zich afvragen waarvoor zij het doen en wat dat humanisme nu eigenlijk is. Een van de eerstvolgende bijeenkomsten van de groep zal dan ook niet over de werkzaamheden gaan, maar een gespreksavond zijn over deze vragen.

De heer de Boer uit Zeist deed de suggestie om de 'groene folder' argeloos achter te laten op plaatsen waar veel mensen komen; in treinen, wachtkamers van doktoren, tandartsen e.d.

De heer Van der Bilt, voorzitter van het gewest Noord-Brabant stond wat kritisch tegenover eventuele bemoeienissen van het Centrale apparaat met de mensen in de gemeenschappen; de informanten. Hier ligt een duidelijke taak voor de gemeenschapsbesturen en wanneer men de zaken centraal gaat regelen, dan gaan de gemeenschapsbesturen er tegenaan leunen. De verantwoordelijkheid van de gemeenschapsbesturen vooral niet uithollen, zo luidde zijn advies. De heer Polet kon hem onmiddellijk gerust stellen, dat dit beslist niet in de bedoeling lag. Hij meende alleen, dat het zowel voor de informanten als voor de representanten van het hoofdbestuur nuttig zou zijn indien men elkaar wat beter zou leren kennen en ook elkaars problemen en ervaringen. Het is echter niet mogelijk, om naast een jaarlijks bezoek aan een vergadering van het gemeenschapsbestuur ook nog een bijeenkomst van de informantengroep bij te wonen. Indien nu echter een aantal informantengroepen van niet te ver uit elkaar liggende gemeenschappen bijeenkomen, dan kunnen zij onderling ervaringen uitwisselen en bovendien is het voor het centrale apparaat dan iets eenvoudiger om met deze mensen in contact te komen.

Humanisme en samenwerking

De middagzitting stond in het teken van zeer principiële opvattingen over het beleid, dat het Humanistisch Verbond — landelijk en plaatselijk — dient te voeren in de contacten met anderen. Voorzitter van Praag begon met de stelling, dat het humanisme een nuttige bijdrage kan leveren aan de samenleving, mits wij dit werkelijk op humanistische grondslag doen. Ogenschijnlijk staan hier de samenwerking met anderen en het spookbeeld van de verzuiling tegenover elkaar.
Om dit duidelijk te maken verhaalt de heer Van Praag een ware geschiedenis. Na de Tweede Wereldoorlog was er een verlangen om eendrachtig samen te gaan en kwam er een algemene instelling voor be-

paalde werkzaamheden tot stand. In later jaren doken plotseling instellingen op confessionele grondslag op en werd overwogen om ook een humanistische instelling in het leven te roepen. Dit vooral omdat de oorspronkelijke algemene instelling volkomen werd uitgehold door het bestaan van de confessionele inrichtingen. De oprichting van een eigen apparaat ondervond in eigen gelederen veel kritiek en weerstand. Het is toch gekomen en inmiddels zijn we al weer heel wat jaren verder. Nu is er van de confessionele instellingen uit het verlangen gekomen om tot een centrale instelling te komen, waarin alle geloofs- en levensovertuigingen een gelijkgerechtigde stem zullen hebben. Ook deze instelling is er inmiddels en het humanisme doet als volwaardige partner mee. Hadden wij geen eigen apparaat opgebouwd, dan waren wij nu afhankelijk geweest van een verzoek van de andere instellingen aan de één of andere humanist of hij ook mee zou willen werken. Nu wij bewezen hebben het zelf ook te kunnen en er een instelling was, werd deze instelling uitgenodigd om mee te doen en kon iemand afgevaardigd worden, die op de juiste wijze het humanisme zal representeren.

Kunnen wij de anderen deze handelwijze kwalijk nemen? Zeker niet, want in die kringen zijn — zoals overal — behoudende elementen en als de tijd er dan nog niet rijp voor is, dan moeten de vooruitstrevenden zich er voorlopig bij neer leggen. Daarbij dienen wij niet te vergeten, dat het voor velen een worsteling is, in hoeverre verdraagzaamheid in overeenstemming is en gaan mag binnen het kader van hun geloofsovertuiging. Uiteindelijk zal de algemeenheid tot zijn recht komen, maar met een duidelijke humanistische inbreng, volwaardig, gelijkberechtigd en met een eigen organisatorische functie, omdat het bewezen heeft het ook zelf zonder de anderen te kunnen.

Deze geschiedenis leert, dat het moderne georganiseerde humanisme bereid en in staat is met anderen samen te gaan, maar dat het evengoed bereid en in staat is zelf de hand aan de ploeg te slaan waar dat nodig is. Dat het humanisme een organisatorische functie in de maatschappij heeft als enige levensbeschouwelijke organisatie, die de stem der buitenkerkelijken laat klinken, is van niet te onderschatten belang. Velen, die op het H.V. georiënteerd zijn, wijzen dit af, ook voor die activiteiten waar een levensovertuiging aan ten grondslag ligt. Zij hameren op het aambeeld van de algemeenheid en zien niet — of weigeren te zien — dat algemeenheid als leus slechts een schild is, waarachter kleurloosheid en weifeling schuil gaan en misschien ook wel de angst om duidelijk kleur te bekennen. Voor een ander deel wordt algemeenheid verdedigd uit vrees voor verzuiling. Dit is een eerlijke vrees, waarvoor alle begrip bestaat. Deze vrees is terecht, wanneer het praktische doeleinden betreft, zoals politieke. Het is echter ten onrechte wanneer het gaat om de bewustwording als mens, zoals bijvoorbeeld bij de geestelijke verzorging. Dan is de algemeenheid als kreet geen frontaanval op de kerken of het H.V., maar een genuanceerd vervlakkingsproces. De theorie van het samengaan is op zichzelf niet onjuist, maar vaak betekent samengaan dan het niet duidelijk stellen van een eigen standpunt ter wille van de feitelijke moeilijkheden die er uit voort zouden kunnen vloeien.

Het is een moeizaam proces, waarbij de vraag rijst of wij allerwege reeds zover zijn, dat wij zelf vorm en inhoud hebben en daar ook pal voor

staan. Hiervoor dient men prestige te hebben, maar dat verkrijgt men pas — en dat mag teleurstellend zijn, maar het is daarom niet minder waar — als men iets gepresteerd heeft. Dit is een realiteit voor degenen, die met hun beide benen op de grond staan en beslist niet bereid zijn hun idealen te verloochenen. Er moet echter ook gewerkt worden.
Al met al vereist dit ons aller inspanning en ons er van bewust zijn, dat we er zijn en dat we iets hebben te vertellen: zelfbewustzijn, vastberadenheid en vooral ook de nuchterheid. Ideeën zijn pas waardevol als men ze organisatorisch waar weet te maken.
Het blijft dan ook een opgave te vechten voor feitelijke gelijkgerechtigheid, die op of tegenover de kerken bevochten moet worden, maar ook een strijd tegen kleurloosheid, vervlakking en weifelmoedigheid in alle samenwerking, openheid en met verantwoordelijkheid voor de eigen taak. Het zijn in deze strijd helaas vaak leden, die als eersten klaar staan om het humanisme en het Verbond te verloochenen.

M. W. Verduijn

BIJ WIJZE VAN VOORBEELD

Een van de gemeenschappen heeft een gestencild adressenlijstje, dat altijd van pas komt, wanneer er om inlichtingen gevraagd wordt. Het kan meegestuurd worden met brochures en programma's aan nieuwe ingezetenen in de gemeente, aan belangstellenden en leden. Tevens geeft het een indruk van wat er allemaal omgaat in een actieve gemeenschap.

GEMEENSCHAP

Bestuur	voorzitter: ..... (adres en tel.nummer) vice-voorzitter: ..... (idem) secretaris: ..... (idem) 2e secretaris: ..... (idem) penningm.: ..... (idem plus gironummer) alg. lid: ..... (idem)
Plaatselijk geestelijk raadsman	(naam, adres, tel.nummer)
Zieken- en bejaardenbezoek	(naam, adres, tel.nummer)
Gespreksgroepen	(naam, adres, tel.no. v. d. organisator)
Plaatselijk Mededelingenblad	(naam, adres, tel.no. v. d. redacteur)
Muziekavonden	(naam, adres, tel.no. v. d. organisator)
Werkgroep Vormingsonderwijs	(naam, adres, tel.no. v. d. secr. v. d. groep)
Werkgroep Ledenwinst	(contactadres en tel.nummer)
Ledencontact	(naam, adres, tel.no. v. d. coördinator)
Bureau voor Levens- en Gezinsmoeilijkheden	(naam, adres, tel.no. sociaal werkster)
Hum. Jongeren Gemeenschap	(naam, contactadres, tel.nummer)
Luisterkring	(naam, contactadres, tel.nummer)
Boeken en brochures	(verkoopadres, telefoonnummer)

DE GESPREKSGROEPEN IN HET VERBOND

Enige uitkomsten van een enquête.

In de zomer van 1963 is er een enquête gehouden naar het werk van de gespreksgroepen in het Verbond in het seizoen 1962—1963. Dertig gespreksleiders hebben het vragenformulier ingevuld teruggezonden. Onderstaande gegevens hebben dus betrekking op dertig groepen. Het is ons echter bekend, dat er nog enkele groepen meer bestaan, zodat we kunnen zeggen, dat in de eerste helft van 1963 méér dan dertig gespreksgroepen hebben gefunctionneerd.
Het gemiddelde aantal deelnemers per groep was 12. Er was weinig verloop en meestal een voldoende opkomst. In veel groepen zijn de vrouwelijke leden in de meerderheid. Op een enkele uitzondering na ondervinden alle groepen een goede medewerking van het gemeenschapsbestuur. Van enkele van de belangrijkste vragen vatten wij hieronder de binnengekomen vragen in telegramstijl samen:

Vraag: Kunt u — kort — onder woorden brengen wat uw gespreksgroep voor de deelnemers betekent?

De volgende motieven kwamen naar voren:
doordenken van het onderwerp 5 x; onderling contact 5 x; gezelligheid 11 x; serieus gesprek 12 x; contact met geestverwanten 8 x; verdieping van het humanist-zijn 7 x; stimulans voor culturele belangstelling 3 x; verruiming van blik 3 x; begrip voor anderen 5 x; leerzaam 1 x; gelegenheid z'n hart eens te luchten 1 x; onderlinge steun 1 x.

Vraag: Ervaart u bepaalde problemen, moeilijkheden, wenselijkheden bij het leiden van een gespreksgroep? Welke?

keuze van onderwerpen / werving van meer manlijke deelnemers / hoe wekken we belangstelling voor de gespreksgroepen / heb als gespreksleider onvoldoende tijd om mij voor te bereiden / is het mogelijk inleidingen tussen de groepen uit te wisselen / de waarheid wordt vaak verdoezeld terwille van de goede sfeer / het gelijktijdig volgen en vasthouden van de verschillende meningen is moeilijk / sommige deelnemers houden zich slecht aan de regels van het gesprek / het brengen van lijn in het gesprek is moeilijk / ben als gespreksleider bij principiële vragen onvoldoende op de hoogte van het standpunt van het Humanistisch Verbond / het is moeilijk zelf buiten het gesprek te blijven / gaarne documentatie omtrent steeds weerkerende onderwerpen / er blijkt behoefte te bestaan aan bezinning op het humanisme / gaarne uitdagende artikelen in Mens en Wereld / moet een groep een vaste samenstelling hebben of open zijn / een te kleine groep is een probleem / het is moeilijk de mensen aan het spreken te krijgen / sommigen vinden het spoedig te moeilijk worden / beheers sommige onderwerpen onvoldoende.

Tenslotte geven wij hieronder een opsomming van de besproken onderwerpen. Voor zover nodig vinden onze gespreksleiders hierin een rijke bron van goede gesprekstema's.

BESPROKEN ONDERWERPEN

autoriteit
crisis
humanisme 10 x
vakantiebesteding
emigratie
arbeid van de gehuwde vrouw 2 x
reis naar Rusland
rationeel en religieus humanisme
stereotypieën
grenzen der verdraagzaamheid 2 x
dienstplicht voor meisjes
democratie 2 x
ontwapeningsvraagstuk
wereldfederalisme
menselijke verhoudingen in het werk
praktisch humanisme
jeugd, vroeger en nu
vrijetijdsbesteding
bejaardenprobleem/zorg 3 x
televisie 2 x
betekenis van de kunst
softenon-affaire 5 x
kernbewapening 4 x
rechten van de mens
standpunten van het Humanistisch Verbond in actuele vragen
reclassering
humanistische opvoeding van onze kinderen
kunst 2 x
liefde
het Boeddhisme (reeks)
de straf
mogelijkheden van de vrouw met grote kinderen
is liegen geoorloofd
bevolkingsvraagstuk
de christelijke feestdagen en wij 2 x
sexualiteit (Rietdijk) 2 x
lichaam en ziel
de jacht naar bezit
de positie van de vrouw in de maatschappij
de doodstraf
de verhouding tussen de generaties
opvoedingsprobleem 3 x
beroepssport
standsverschillen
theosofie
vrijmetselarij
het wonder (N.G.C.)
zedelijkheid/redelijkheid
regels maatschappelijk spel
welvaart en geluk
geloof aan een persoonlijke god
levensovertuiging en levenspraktijk
de zin van het leven
levensovertuiging en leeftijd
inhoud Mens en Wereld
toekomst van het ongeloof
humor
mens en muziek
Teilhard de Chardin
ontgroenen
hobbies
ruimteonderzoek
misbruik van geneesmiddelen
euthanasie 2 x
automatisering
ons waardebesef/absolute waarden
rassenprobleem 3 x
voorkómen van oorlog 3 x
is er geestelijke evolutie 3 x
humanistisch vormingsonderwijs 9 x
betekenis van de bijbel 2 x
sociale gerechtigheid
congres Humanistisch Verbond
geestelijke vrijheid
militairisme
sociale aanpassing
bedrijfsscholen
discriminaties
verhouding man/vrouw
toneelstuk
wat is decadentie
gemengd huwelijk
de dood
congres IHEU
existentialisme
spiritisme

J. de Leede

IN PROCENTEN UITGEDRUKT

Vanaf 1952 zijn de cijfers vergeleken van de jaarlijkse ledentoename en het verlies. We hebben eens uitgerekend wat dit in procenten betekent, om daar eventueel iets van een tendens in terug te vinden
Het ziet er als volgt uit:

	aanwas		*verlies*	
1952	18,5%		4,5%	
1953	16,7%		8,4%	
1954	16,1%		9,3%	
1955	17,0%)	ledenwerfactie	7,6%	
1956	11,7%)	10-jarig bestaan	6,1%	
1957	5,6%		11,0%	contributieverhoging
1958	6,6%		6,4%	
1959	11,7%	actie Luisterkring	8,5%	
1960	6,4%		6,2%	
1961	8,5%		7,4%	
1962	7,5%		7,1%	
1963	10,6%	ledenwerfactie	7,9%	

Nu kan men percentages nooit zo vergelijken als werkelijke cijfers. De aanwas in 1952 b.v. was 18,5% van het totaalledental op eind 1951, dat toen 7712 bedroeg. De 10,6% die er in 1963 zijn bijgekomen, zijn genomen van totaal eind 1962, dat 11482 was.

Toch laat zich uit de reeks wel iets aflezen. In de eerste plaats, dat acties invloed hebben (1955/56 de actie ter gelegenheid van het 10-jarig bestaan; in 1959 de meerdere bekendheid door de Luisterkring).

Bij de bedankjes werd een top bereikt in 1957 bij de toen ingevoerde contributie-verhoging, die overigens helemaal niet die fatale gevolgen heeft gehad als pessimisten voorspelden.

Wat verder opvalt is het vrij gelijkblijvende percentage van het bedanken, en dan ondanks contactbezoek en de meerdere aandacht die in vele gemeenschappen aan de leden wordt besteed. Misschien doet dit als normaal worden geaccepteerd, voorlopig hebben we de neiging te veronderstellen, dat velen na enkele jaren het Verbond verlaten, omdat ze er niet vonden wat ze verwachtten. Dat komt ook tot uitdrukking in de resultaten van een enquete, die naar de reden en het bedanken is gehouden en waarop we in een volgend nummer zullen terugkomen.

Een goede informatie over het Verbond is broodnodig. Men hoeft het niet slechter voor te stellen, maar ook niet beter. Als iemand lid wil worden omdat hij verwachtingen heeft waaraan met geen mogelijkheid zal kunnen worden voldaan, is het maar beter hem dat meteen te vertellen.

Waarmee niet gezegd wil worden, dat we ons gemeenschapsleven niet zo kunnen maken, dat meer mensen zich er in thuis voelen.

BEDANKT EN NOG VELE JAREN!

Als er op een bestuursvergadering gebakjes worden rondgedeeld, is er wel iets bijzonders aan de hand. Dat was dan ook een paar jaar geleden in Haarlem het geval, waar ik met m'n neus in de boter viel.

De voorzitter had enkele dagen tevoren zijn 70ste verjaardag gevierd en hij vond dat wel iets om even te memoreren. Overigens hadden zijn mede-bestuurders hem op de dag zelf al van hun meeleven doen weten.

Zoals gezegd, dat is inmiddels al weer enkele jaren terug. Ehrbecker heeft als voorzitter van de gemeenschap afscheid genomen, hij is als voorzitter van het gewest Noord-Holland door een ander opgevolgd en zijn taak als raadsman voor de gedetineerden, die hij meer dan iets anders lief had, is ook in andere handen overgegaan.

En dan krijg ik nu een brief van hem met het verzoek, om zijn naam van de sprekerslijst te schrappen. Daarmee is dan, zoals hij zelf schrijft, aan zijn laatste werkzaamheid voor het Verbond een einde gekomen.

Misschien is het niet helemaal waar, want men weet hem in Haarlem altijd nog wel te vinden om van zijn enorme ervaring te profiteren. Maar het is toch wel iets om even stil bij te staan en je te realiseren, dat je zijn markante kop niet meer zoveel zult zien opduiken. Niet op de congressen, niet op de TKC's en niet meer als spreker in de gemeenschappen, die hem altijd graag vroegen en nooit tevergeefs een beroep op hem deden.

Ehrbecker is niet de eerste, die genoopt is er mee op te houden. Er zijn er in die 18 jaar al meer geweest en hun aantal zal voortdurend toenemen. Dat is onontkoombaar en we kunnen alleen maar dankbaar zijn voor datgene, wat ze voor het Verbond hebben gedaan. Het moet hen iets doen, dat in die jaren dat Verbond van een onbetekenend clubje van idealisten is uitgegroeid tot een beweging, waarmee men terdege rekening houdt.

Dat dit mogelijk is geweest, danken we voor een belangrijk deel aan mensen als Ehrbecker, die al hun vrije tijd ter beschikking stelden en gezwoegd en gesjouwd hebben om de zaak op gang te krijgen en te houden.

Daarvoor onze dank en de wens, dat er nog vele jaren zullen zijn om te zien, hoe of het georganiseerde humanisme in Nederland zijn verkregen invloed weet te gebruiken en uit te breiden.

Polet

JAMMER VAN DAT BEDANKJE!

Hoe was het ook al weer? Het congres bijeen in april 1963 in Utrecht. Was het koud of warm weer? In elk geval veel voorstellen van de gemeenschappen. Onder anderen een voorstel van Den Helder over atoombewapening, en moties van het hoofdbestuur. Ook een voorstel van de gemeenschap Eindhoven en omstreken. Herinnert u het zich nog? Het ging over het lidmaatschap van het H.V. en het geabonneerd zijn op „Mens en Wereld". Uiteindelijk was iedereeen op het congres het met dit voorstel eens. En het is dus aangenomen. Zonder tegenstemmers! En daarmee was de kous af? Nee, daarmee waren juist de eerste belangrijke steken voor de kous opgezet. Want hoe was het nu ook al weer precies?

Tegen de achtergrond van het in praktijk brengen van de doelstellingen van ons Verbond worden landelijk in de gemeenschappen vele activiteiten ondernomen. Ondanks al deze activiteiten echter wil het ledental maar niet omhoog. Zeker, er komen wel een aanmerkelijk aantal nieuwe leden bij, maar aan de andere kant zijn er maar steeds weer die vele bedankjes. Hoe komt dat toch?

Mogen wij als voorbeeld de gemeenschap Eindhoven en omstreken eens nemen. Ledental ongeveer 170. Geen gebrek aan activiteiten. Er is iedere maand een bezinningsbijeenkomst op een zondagmorgen. Af en toe zijn er ook bijeenkomsten door de week over literatuur, schilderkunst, Unesco, etc. Er is elk jaar een gezellige Nieuwjaarsbijeenkomst en 's zomers een Buitendag. Er zijn muziekavonden, meerdere bloeiende gespreksgroepen, een Bureau voor Levens- en Gezinsmoeilijkheden, contactpersonen in een aantal wijken, een plaatselijk mededelingenblad, een P.G.R. en medewerkers geestelijke verzorging, inmiddels ook zieken- en bejaardenbezoeksters, en nog meer. Maar het ledenaantal blijft maar ongeveer 170.[1]) Wilt u cijfers? Over de jaren 1960, 1961 en 1962 aantal nieuwe leden: 21, 23 en 18, het aantal afschrijvingen echter 20, 30 en 15. Van deze afschrijvingen een aantal wegens verhuizing, overlijden, principiële redenen, etc. Maar de rest? Waarom bedankte men?

Hier kan je natuurlijk lang over zitten filosoferen, op bijvoorbeeld bestuursvergaderingen, maar uiteindelijk hebben wij geprobeerd geval tot geval eens wat nader te analiseren en wij zijn er op uitgetrokken om met een aantal van deze „bedankjes" te gaan praten. Conclusie: in de bovengenoemde 3 jaren hebben er 12, 17 en 9 bedankt wegens gebrek aan belangstelling. De meesten van deze laatst bedoelde leden namen praktisch nooit aan onze activiteiten deel. En daar waren vaak ook bewuste redenen voor. Aan huis gebonden wegens kleine kinderen. De heer des huizes een drukke werkkring en alle vrije tijd werd in eigen kring doorgebracht. Zonder meer geen interesse om zelf aan de activiteiten van de gemeenschap mee te doen. Al met al echter had men weinig binding met en

[1]) 1-1-1964 waren er 187, en de stijging gaat door (redaktie).

dus ook geen „voeding" uit de gemeenschap. Bijzonder opvallend was echter wel dat van de genoemde 12, 17 en 9 leden die de laatste 3 jaren wegens gebrek aan belangstelling bedankt hadden, er 7, 10 en 9 *niet* geabonneerd waren op „Mens en Wereld". Dus ook verder had men op deze manier geen binding meer met het H.V., om over enige vorm van „voeding" dan maar niet te spreken. Is het een wonder, dat bij dergelijke leden de aanvankelijke belangstelling voor het Verbond langzaam, maar vooral zeker, uitstierf?
Het maandelijkse plaatselijke convocaat en het landelijk mededelingenblad „In en Om" (ook al is het nu eenmaal per maand verschenen) kan daar verder weinig positiefs in uitrichten. Eigenlijk is het opmerkelijk, dat men het nog zo lang volgehouden had om lid te blijven. Van de genoemde 9 leden die in Eindhoven in 1962 bedankt hebben wegens gebrek aan belangstelling (en dus ook geen „Mens en Wereld" lazen), was er namelijk een echtpaar 6 jaar lid, een man 8 jaar lid, 2 echtparen 9 en 10 jaar lid en 2 personen elk 16 jaar lid geweest.

Moraal van het verhaal volgens de stellige overtuiging hier in Eindhoven: de meeste leden bedanken omdat hun aanvankelijke belangstelling in het Verbond en hun aanvankelijk geloof in de noodzaak van het bestaan van een Verbond „gewoonweg" in de loop der tijd wegens gebrek aan voeding uitgestorven is.

Hoe lossen wij dit op? Natuurlijk door te trachten van onze gemeenschap meer een echte gemeenschap te maken, door wat meer menselijke belangstelling voor de ander op te brengen, door te blijven proberen zoveel mogelijk leden in de een of andere vorm in onze activiteiten te betrekken, door via de contactpersonen een betere indruk te krijgen wat er onder onze leden leeft, door de vele landelijke en plaatselijke activiteiten waarmee een aanvang genomen is verder uit te bouwen, etc. Maar zeer zeker ook, door al onze leden te blijven voeden met berichten en beschouwingen over het humanisme en door hen al lezend steeds weer te confronteren met alle activiteiten die het H.V. ondernomen heeft en wil gaan ondernemen. Alleen op deze manier kunnen wij bereiken dat al het werk dat gedaan wordt werkelijk gedragen gaat worden door een steeds groter aantal leden, dat men zich er meer betrokken bij voelt, zich de eigen verantwoordelijkheden meer gaat realiseren en uiteindelijk niet zo gemakkelijk zal gaan bedanken als men verder weinig of in het geheel niet aan de activiteiten van de gemeenschap deel neemt. Naar onze stellige overtuiging kan in dit alles „Mens en Wereld" een zeer grote rol spelen, en wel door het zonder meer aan alle leden toe te sturen.
Het hoofdbestuur betwijfelt blijkbaar of het niet lezen van „Mens en Wereld" een belangrijke invloed heeft op het grote aantal bedankers. Per gemeenschap moeten wij daarom zelf eens nagaan hoe de situatie ligt. Analiseert u ieder bedankje van de laatste jaren eens nader, o.a. ook op het punt van het al of niet geabonneerd zijn op „Mens en Wereld" (A of B achter het lidmaatschapsnummer betekent *wel* abonnee, E betekent *geen* abonnee) en gaat u eens praten met een aantal leden die de laatste tijd bedankt hebben. Vaak op indirecte wijze zult u dan moeten concluderen of het eventueel niet geabonneerd zijn op „Mens en Wereld" invloed gehad heeft op hun getoonde belangstelling. Maakt u van het

geheel van uw onderzoek een rapportje en stuur dit op naar het Centraal Bureau. Dit is dus de clou van het door ons allen genomen congresbesluit. Het beste is waarschijnlijk dat in uw gemeenschap een van de bestuursleden zich speciaal met de uitvoering van deze taak belast.

Waar het dus nu *niet* om gaat zijn de eventuele financiële consequenties, of er misschien toch iets aan de opzet van „Mens en Wereld" veranderd zou moeten worden, etc. Nu gaat het alleen om het eventuele directe verband tussen ledenbehoud en „Mens en Wereld". Een onderzoek dat de moeite waard is!
Een meer positieve benadering dan alleen de constatering: „Jammer van dat bedankje", waar het tot nu toe maar zo vaak bij blijft.

v. d. Willik

(Onderschrift redaktie: We zijn „in" voor alle commentaar, maar dan wel in de richting die de schrijver aangeeft, d.w.z. de inhoud van Mens en Wereld dient niet aan de orde te komen. Dat hoort op het congres thuis).

AAN BESTUURDERS EN GEESTELIJKE RAADSLIEDEN

Het komt een enkele keer voor dat een oud-cliënt van een geestelijk raadsman zich wendt tot een bestuurslid van gemeenschap of gewest, dan wel een andere raadsman met een verzoek om financiële hulp. In het algemeen is het onverstandig op dergelijke verzoeken in te gaan. Ter toelichting diene het volgende.

Het is mogelijk dat de verzoeker niet denkt aan oplossing van zijn eigenlijke moeilijkheden. Hij heeft wel behoefte aan geld maar slechts om zijn ongeordend leven te kunnen voortzetten. De gronden waarop hij het geld vraagt zijn dan niet zuiver en in feite maakt de man of de vrouw zich schuldig aan oplichting, waarvoor hij strafrechtelijk vervolgd kan worden en derhalve in nog grotere moeilijkheden kan geraken.

Maar zelfs als de verzoeker niet de bedoeling heeft iemand op te lichten is het beter niet zonder meer op een verzoek om financiële hulp in te gaan. Als Verbondsfunctionarissen, bestuurders en geestelijke raadslieden dit wel doen, overschrijden zij de grens tussen geestelijke verzorging en maatschappelijk werk. Zij missen als zodanig de bevoegdheid om vast te stellen welke vorm van maatschappelijke hulp verantwoord is.

Het voorgaande betekent niet dat de bezoeker en verzoeker botweg de deur moet worden gewezen. Er blijven twee mogelijkheden open: in de eerste plaats kan men de bezoeker verwijzen naar een maatschappelijk werker van Humanitas, in de tweede plaats kan men contact opnemen met de topraadsman van de geestelijk raadsman, met wie de bezoeker eerder in aanraking is geweest, dan wel met die raadsman.

WIE AAN DE WEG TIMMERT...

Het is maar gelukkig, dat het Humanistisch Verbond nog maar 18 jaar bestaat. Je kunt nu tenminste nog eens op ideeën komen, die anderen al niet eerder hebben bedacht. Ik beklaag dan ook de volgende generaties humanisten, want ook *ik* heb ze weer een mogelijkheid tot originaliteit ontnomen.

(foto Krips)

Het was allang een doorn in mijn oog, dat het H.V. niet meer aan de weg timmert, als u mij deze beeldspraak vergeeft. Mijn gedachten waren wat wild en gingen uit naar spandoeken over de straten en borden aan de ingangen van steden en dorpen, maar ik begreep bijtijds, dat ons Verbond hier niet rijp voor is en ook nooit zal worden (of heeft de publicity-commissie een andere mening?) Mijn borden werden steeds minder omvangrijk en tenslotte ontstond er een plan, dat in bescheidenheid overeenkwam met de omvang van ons Verbond en dat ik dan ook met enige kans op succes aan mijn gemeenschapsbestuur kon voorleggen. Dit ging ermee accoord, misschien des te vlotter, omdat de plaats waar ik een proef wilde nemen, door tamelijk weinig mensen wordt bezocht.
Hoe het ook zij, sinds enige tijd prijkt naast mijn huisdeur een plastic bord, dat u hierbij ziet afgebeeld. Het is wit, 30 x 15 cm groot en de letters (zwart) zijn 2 cm hoog. Het is voor niet-bijzienden op een afstand van 10 meter nog te lezen.
Ik neem aan, dat er gemeenschappen zijn, die nu ineens ontdekken, dat ze ook wel op dit idee hadden kunnen komen. Wel, ik heb nog geen octrooi aangevraagd en het bordje kost iets meer dan 10 gulden.
Het hoofdbestuur zou misschien ook wel het besluit kunnen nemen: alle huizen waar geestelijke raadslieden wonen, moeten voortaan voorzien zijn van een bordje:

Humanistisch Verbond
geestelijk raadsman

Het mag van mij. Bij grote aantallen krijgen we wellicht korting.

Tj. Krips

Soestdijk

AANBEVOLEN BOEKEN IN DE NEDERLANDSE TAAL

voor hen die zich in theorie en/of praktijk van het Humanisme willen verdiepen

Deze lijst is vnl. aan de hand van Kwee Swan Liat, Bibliography of Humanism, samengesteld. De cijfers voor de titel geven het nummer aan waaronder het in „Bibliography of Humanism" voorkomt. Indien vóór de titel een „*" is geplaatst, betekent dit, dat het betreffende boek in de bibliotheek van het Humanistisch Verbond aanwezig is.

ALGEMEEN

* *Kwee Swan Liat,* Bibliography of Humanism (44 blz.)
Hum. Verbond 1957

*0.4.3 *M. G. Warffemius,* Denkers en strijders om de eerbiediging van de menselijke persoonlijkheid (121 blz.)
Hum. Verbond 1948

*0.6.2 *D. Loenen, J. P. van Praag, O. Noordenbos,* Wordend Humanisme (62 blz.)
Hum. Verbond 1947

HUMANISME IN OUDHEID EN MIDDELEEUWEN

1.6.4 *D. Loenen,* Athene, Hellas van Hellas (155 blz.)
N.H. Uitg. Mij. 1947

D. Loenen, Mens en Cultuur van Hellas (166 blz.)
Meulenhoff 1960

1.9.2 *A. D. Leeman,* Hieronymus' droom. De betekenis van Cicero voor Christendom en Humanisme.
Un. Pers Leiden 1952

RENAISSANCE EN HUMANISME

2.6.1 *J. Lindeboom,* Bijbels Humanisme in Nederland
Adriani 1913

2.6.8 *H. Bonger,* De motivering van de godsdienstvrijheid bij Dirk Volkertszoon Coornhert
V. Loghum Sl. 1955

2.7.8 *O. Noordenbos,* In het voetspoor van Erasmus (87 blz.)
Leopold 1941

*2.7.9 *B. de Ligt,* Erasmus begrepen uit de geest der renaissance (236 blz.)
V. Loghum Sl. 1936

VERLICHTING EN NEO-HUMANISME

3.2.11 *H. Bonger,* Thomas Jefferson, Leraar der mensenrechten (73 blz.)
V. Loghum Sl. 1952

H. Brugmans, Diderot (1713—1784), Aan de bron van het moderne denken (152 blz.)
V. Holkema & Warendorf 1937

*3.3.8 *J. Tielrooy,* Ernest Renan. Een groot humanist. Zijn leven en werken (179 blz.)
Querido 1948

HUMANISME IN DEZE TIJD

*4.4.21 *C. A. Mennicke,* Levensleer (176 blz.)
Bijleveld 1941

*4.5.18 *P. Spigt,* Prof. mr. dr. Leo Polak. Een erflater van onze beschaving (79 blz.)
Breughel 1946

4.6.1 *J. P. Sartre,* Het existentialisme in een humanisme
Stols

*4.6.17 *H. Redeker, Existentialisme.* Een doortocht door philosophisch frontgebied.
Bezige Bij 1946

*4.8.1 *J. P. van Praag,* Modern Humanisme. Een renaissance? (251 blz.)
Contact 1947

*4.8.6 *P. Schut,* Wat is modern humanisme? Wereldbeeld en wereldbeschouwing (16 blz.)
Hum. Verbond 1948

*4.8.6 *J. C. Brandt Corstius,* Wat is modern humanisme? De menselijke waardigheid (13 blz.)
Hum. Verbond 1948

*4.8.6 *H. B. J. Waslander,* Wat is modern humanisme? Humanisme en samenleving (15 blz.)
Hum. Verbond 1948

*4.8.6 *L. van Gelder,* Wat is modern humanisme? Opstand der horden (16 blz.)
Hum. Verbond 1948

*4.8.6 *L. G. van der Wal,* Wat is modern humanisme? De toets der rede (16 blz.)
Hum. Verbond 1948

*4.9.23 *Kwee Swan Liat,* Ontmoeting tussen Oost en West (175 blz.)
Kluwer 1952

Libbe van der Wal, Problemen der zedelijke waardering (279 blz.)
Leopold 1958

Modern niet-godsdienstig humanisme *(W. Banning, H. Bonger, J. P. van Praag, P. van Stempvoort, E. Schillebeeckx, W. Engelen)* (146 blz.)
Dekker & v. d. Vegt

* *J. P. van Praag,* Modern humanisme (28 blz.)
Hum. Verbond 1957

CHRISTELIJK HUMANISME

*5.3.6 *H. Kraemer,* Kerk en humanisme (96 blz.)
Boekencentrum 1956

5.1.1 *H. W. Rüssel,* Schets van een christen-humanisme (161 blz.)
Veen's Uitg. Mij 1945

VRIJDENKEN

*6.1.12 *O. Noordenbos,* Het atheïsme in Nederland in de negentiende eeuw (145 blz.)
Brusse 1931

6.1.18 *A. H. Gerhard,* Vrije gedachte en moraal
Arb. Pers 1934

Bart de Ligt, Godsdienst en atheïsme (47 blz.)
Bevrijding 1934

6.1.42 Bevrijdend Denken. De Dageraad 1856—1956
Wereldbibl. 1956

GODSDIENSTKRITIEK, ONKERKELIJKHEID

6.4.3 *T. T. ten Have,* Echt en onecht in geloof en ongeloof (19 blz.) (2e druk)
Hum. Verbond 1958

*6.4.4. *M. G. Warffemius,* Geloof en ongeloof (173 blz.)
Delftse Uitg. 1946

6.4.16 *J. Tielrooy,* Humanisme en godsdienst
Dageraad 1946

*6.4.17 *S. Vestdijk,* De toekomst der religie (365 blz.) (2e druk)
V. Loghum Sl. 1952

*6.4.21 Filosofie en Geloof. Ned. Gesprekscentrum (44 blz.)
Van Stockum 1953

*6.4.23 Kerk en staat. Ned. Gesprekcentrum (46 blz.)
Van Stockum 1955

6.4.24 *J. P. Kruyt,* Onkerkelijkheid in Nederland. Haar verbreiding en oorzaken
Noordhoff 1933

*6.4.25 *M. Staverman O.F.M.,* Buitenkerkelijkheid in Friesland (268 blz.)
Van Gorcum 1955

*6.4.26 Ontmoeting der levensovertuigingen. Wat ons bindt en scheidt (57 blz.)
Hum. Verbond 1955

* Rede en religie in het humanisme (248 blz.)
De Bussy 1962

*6.4.44 Rapport bijbelkennis en godsdienstonderwijs op de openbare school (19 blz.)
Hum. Verbond 1947

G. Szczesny, De toekomst van het ongeloof (186 blz.)
Moussault 1960

* *F. Sierksma,* De religieuze projectie (202 blz.) (2e dr.)
Gaade 1957

ETHISCHE KULTUUR

*6.5.37 *E. Fromm,* De zelfstandige mens
Bijleveld 1955

HUMANISME IN DE PRAKTIJK

*7.1.17 *C. H. Schonk,* Plezier in het werk (16 blz.)
Hum. Verbond 1951

*7.2.1 *H. R. Hoetink, H. Bonger, H. B. J. Waslander,* Het humanisme in de maatschappij (16 blz.)
Hum. Verbond 1946

*7.2.2 Humanisme en Sociale Gerechtigheid. Rapport (30 blz.) (2e druk)
Hum. Verbond 1963

7.2.6 *Clara Meyer-Wichmann,* Mens en maatschappij (331 blz.)
V. Loghum Sl. 1923

*7.2.29 *H. R. Hoetink,* Humanisme en socialisme (40 blz.)
V. Loghum Sl. 1946

*7.2.42 *J. P. van Praag,* Humanisme en communisme (12 blz.)
Hum. Verbond 1949

*7.2.54 Laagontwikkelde gebieden. Rapport (15 blz.)
Hum. Verbond 1956

*7.3.5 Humanisme en opvoeding. Rapport (31 blz.) (2e druk)
Hum. Verbond 1961

7.3.6 *H. Lips,* De achtergrond van ons opvoedingswerk (19 blz.)
Mod. Jeugdraad 1952

*7.4.10 *J. P. van Praag,* Geestelijke verzorging op humanistische grondslag (40 blz.) (2e druk)
Hum. Verbond 1958

*7.4.13 *V. W. D. Schenk,* Sexuele opvoeding (12 blz.)
Hum. Verbond 1951

*7.4.14 *V. W. D. Schenk,* Liefde, huwelijk, sexualiteit
V. Oorschot 1948

*7.4.15 Rapport echtscheidingscommissie (13 blz.)
Hum. Verbond 1950

J. P. van Praag, H. J. Roethof, J. Koopman, B. W. Schaper, De humanist tussen de wereldmachten (46 blz.)
Hum. Verbond 1963

HUMANISTISCHE ORGANISATIES

*8.2.1 Beginsel en doel van het Humanistisch Verbond (23 blz.) (8e druk)
Hum. Verbond 1962

*8.2.4 Dit wordt gedaan (32 blz.) (2e druk)
Hum. Verbond 1958

*8.2.5 *H. Bonger,* Bouwstenen tot de geschiedenis van het Humanistisch Verbond (58 blz.)
Hum. Verbond 1956

* Humanitas 1945—55, 10 jaar maatschappelijk werk in opbouw (32 blz.)
Humanitas 1955

Congresnummer van „Humanitas", okt.-dec. 1963, 18e jg., no. 5/6 (42 blz.)
Humanitas 1963

10 jaar kinderhuis Ellinchem (31 blz.)
St. Kinderteh. v. Humanitas 1963

J. P. van Praag en *H. J. J. Lips,* Geestelijke verzorging van militairen (20 blz.)
Hum. Thuisfr. 1962

Max.

NOTEERT U DIT EVEN?

Sprekerslijst

Van de lijst dienen te worden *geschrapt* de heer Ehrbecker te Haarlem, drs. Koopman te Voorburg; dr. van Kreveld te Beetsterzwaag en Ing. Moerdijk te Ede.

Prof. Dr. D. J. Geers is van Groningen *verhuisd* naar Scheveningen, Prins Willemstraat 27a, tel. 070-559624, terwijl Dr. G. Stellinga thans in Utrecht woont, C. van Renneslaan 19, tel. 030-30408.

Van de heer de Leede te Waddinxveen kregen we het verzoek als nieuw onderwerp bij te voegen: „Mens en welvaart". Ook de heer Lutke Meijer te Schiedam heeft twee nieuwe onderwerpen en wel „Boeddhisme, een oosters humanisme" en „Het boek der drie bedriegers". Van zijn overige onderwerpen dienen geschrapt te worden: „Ieder mens begint opnieuw" en „Thomes More". Zijn honorarium is verhoogd tot ƒ 25,— excl. reis- en verblijfkosten.

Een nieuwe sprekerslijst, waarin alle wijzigingen zijn opgenomen, is in voorbereiding en zal vermoedelijk begin mei uitkomen.

Jaarverslagen

Voor de goede orde worden de besturen van de gemeenschappen en gewesten er aan herinnerd, dat de jaarverslagen over 1963 aan het C.B. gezonden dienen te worden. Er zijn er al wat binnen, maar nog lang niet allemaal, hoewel art. 16, lid 7 van het Huishoudelijk Reglement voorschrijft dat dit vóór 1 maart dient plaats te vinden.

Steunfonds

In de statuten van de Stichting Steunfonds Praktisch Humanisme is vastgelegd dat het Steunfonds *alleen* aan het Humanistisch Verbond geld afdraagt. Het moet derhalve alle verzoeken om geld voor andere organen of personen afwijzen.

VOORLICHTINGSAVOND VOOR AANSTAANDE DIENSTPLICHTIGEN

In het Erasmushuis te Utrecht werd op 23 oktober van het vorige jaar voor het eerst in de geschiedenis van het H.V. een voorlichtingsavond voor aanstaande dienstplichtige militairen gehouden.
Het organisatorische deel van de avond kwam voor rekening van de gemeenschap Utrecht, de inhoudelijke kant was verzorgd door het hoofdbestuur.

Voorbereiding

Alvorens op de bijeenkomst zelf in te gaan, is het goed te bedenken wat er allemaal voor komt kijken. Dit temeer, daar het wenselijk zou zijn, dat het niet bij deze ene avond zal blijven, maar dat in meerdere gemeenschappen ongeveer eens per half jaar een dergelijke avond wordt gehouden.
Teneinde bekendheid te geven aan deze avond had de gemeenschap Utrecht van de afdeling Militaire Zaken van het stadhuis (gem. secretarie) ongeveer 80 adressen gekregen van aanstaande buitenkerkelijke dienstplichtigen, waaraan een suggestieve convocatie werd verzonden. Bovendien had men een eenvoudige advertentie geplaatst in drie plaatselijke bladen en was de avond uiteraard aangekondigd in het gemeenschapsorgaan.
Omdat het hier een experiment betrof had ditmaal dr. J. P. van Praag de leiding, maar gelukkig kennen we in het Verbond meer personen, die uit het onderwijs of het jeugdwerk voortkomen, want het is wel noodzakelijk dat er een prettige verstandhouding heerst tussen leiding, inleiders en publiek. M.a.w. het is gewenst dat de leiding enige ervaring heeft in de omgang met jongelui van deze leeftijd. Op de avond zelf moet dan ook vooral niet met de 'groene' tafel, de kateder of iets van dien aard gewerkt worden. Reeds voor de aanvang contact zoeken met de aanwezigen en bij de praatjes vooraan in de zaal staan (liefst niet vanaf een podium) bieden de beste garanties voor een goede wederzijdse verbinding. Dat de aankleiding van de zaal en het opstellen van de tafeltjes en stoelen hierin een belangrijke rol spelen is een bekend gegeven.
Utrecht liet zowel voor de aanvang als tijdens de pauze goede jazzmuziek horen en bovendien kregen alle bezoekers een kop koffie aangeboden. De gemeenschapsbesturen, die wellicht ook een dergelijke avond willen beleggen, dienen te bedenken, dat het geen eenvoudige zaak is. Degeen, die het militaire deel voor zijn rekening neemt, mag geen vertekend beeld

geven. Hij mag het beslist niet erger voorstellen, dan het in werkelijkheid is, maar daar staat tegenover, dat het ook niet te rooskleurig voorgesteld moet worden, want dan zal het voor de dienstplichtig soldaat te zijner tijd een desillusie worden waarmee hij zelf, noch het Verbond, noch het Humanistisch Thuisfront gediend is.[1])

Voor degeen, die een toelichting geeft op de Wet Gewetensbezwaarden Militaire Dienst geldt, dat het geen propaganda voor dienstweigering moet zijn, maar dat het om zakelijke informatie gaat, waarbij het wijzen op de betekenis van het persoonlijk stelling nemen op deugdelijke en zelf verworven motieven een belangrijke rol zal moeten spelen. Dit heeft overigens zijn konsekwenties voor de geestelijk raadsman ter plaatse, die in eerste instantie geraadpleegd zal kunnen worden door eventuele aanstaande gewetensbezwaarden. Het gaat niet om het oproepen, maar om het oplossen van gewetensconflicten.

Tenslotte zij er nog op gewezen, dat als de jonge man zijn oproep voor de eerste keuring ontvangt, hij tevens het eerste exemplaar ontvangt van het door het ministerie van defensie uitgegeven blad 'In Dienst'. Indien hij goedgekeurd wordt krijgt hij dit blad nog vier of vijf maal thuis gestuurd voor hij in werkelijke dienst gaat. In het eerste nummer van de speciale uitgave voor de lichting 1965 komen artikelen voor over de keuringsdag, over de drie legeronderdelen (Landmacht, Luchtmacht, Marine), iets over reserve-officieren en dienstplichtige onderofficieren en tenslotte enkele notities over uitstel en vrijstelling van de militaire dienst.

Op het moment, dat hij in dienst komt, krijgt hij het boekje 'Veilig Kompas', waarin allerlei zaken betreffende sociale voorzieningen; ziekengeld en ziekenfonds; keuring, her- en afkeuring; beroepskeuze; arbeidsbemiddeling; scholing, her- en omscholing e.d. worden behandeld. Het is het streven van de Nationale Raad Welzijn Militairen dat dit boekje — op sommige punten aangevuld en op andere punten vereenvoudigd — reeds aan de aanstaande militair wordt toegezonden, onmiddellijk nadat hij is goedgekeurd.

Uiteraard wordt in geen van deze publikaties van het ministerie van defensie enige voorlichting gegeven over de mogelijkheden en moeilijkheden in verband met de Wet op Gewetensbezwaarden Militaire Dienst.

Waar het om gaat

Op de avond zelf wees de heer Van Praag in zijn openingswoord duidelijk op het doel van de avond, namelijk hun, die dat wensen enig inzicht geven in de militaire dienst en de dienstweigering. Weliswaar zijn zij, die in militaire dienst gaan, volwassen, maar toch nog weer zo jong, dat zij niet op veel levenservaring kunnen bogen. Hierbij helpen is een dienst, die het Humanistisch Verbond, opkomende voor het belang en de rechten van de buitenkerkelijken, aan de jonge mens wil verlenen. Het is dan ook *geen* propaganda-avond voor het Verbond of Thuisfront.

Velen aanvaarden de militaire dienst als een onplezierig (en misschien sommigen als een plezierig) feit; voor anderen is het een probleem. Zij, die menen op grond van gewetensbezwaren te moeten weigeren of hierover nog denken, dienen te weten wat daarbij van belang is. Maar ook zij die in de dienst geen probleem zien (en dat zijn er velen), willen

er wel iets meer van weten. Duidelijk moet zijn, dat het Humanistisch Verbond geen standpunt vóór of tégen de militaire dienst verdedigt; het gaat hier om voorlichting. Deze avond is dan ook niet bedoeld om te discussiëren over het vóór of tégen van de strijdmacht.

De militaire dienst in

Het betoog van de heer W. Wierda, hoofdbestuurslid van Humanistisch Thuisfront, lid van de Tweede Kamer en luitenant-kolonel buiten dienst, steunde op de Grondwet, de Wet op de Dienstplicht en de Wet Gewetensbezwaarden Militaire Dienst.

Per jaar worden circa 90.000 jonge mannen van 18 jaar opgeroepen voor een geneeskundig onderzoek en een psychologische test. Van dit aantal vallen al onmiddellijk een aantal af, namelijk zij die vrijstelling krijgen omdat zij studeren voor 'een geestelijk of menslievend ambt', de ondergrondse mijnwerkers en de zeevarenden op de grote vaart. Verder kan vrijstelling verkregen worden, indien men aan kan tonen 'persoonlijk onmisbaar' te zijn. Inmiddels heeft de Minister van Defensie bekend gemaakt, dat met name gehuwden die enig of hoofdkostwinner zijn en die géén kinderen hebben, in aanmerking kunnen komen voor vrijstelling. Voordien was dit reeds het geval met gehuwden, die wel kinderen hadden. Indien men gewetensbezwaren heeft tegen de militaire dienst, kan men die reeds tijdens de eerste keuring te berde brengen.

Als de keuring voorbij is begint de voorselectie. De Marine heeft van oudsher het recht op de keuze van 3 tot 4.000 dienstplichtigen. Er blijven dan nog zo'n 55 tot 60.000 aanstaande dienstplichtigen over, die voor het overgrote deel naar de landmacht gaan en dan nog voornamelijk naar de Infanterie.

Voor de aanstaande militair begint het pas weer als hij de oproep voor de werkelijke dienst ontvangt. Zonder dat hij het weet, heeft hij reeds een bestemming, namelijk het onderdeel en de toekomstige functie. Pas wanneer de oproep voor de werkelijke dienst in huis is, kan uitstel gevraagd worden wegens studie: nimmer vrijstelling of afstel. Dit uitstel moet aangevraagd worden via de afdeling Militaire Zaken op het stadhuis of op de Gemeente Secretarie. De afdeling Uitstel van het Ministerie van Defensie bekijkt elk geval afzonderlijk en toetst het aan de algemene normen, zoals bijvoorbeeld: het moet om dagstudie gaan, tenzij er voor de beoogde opleiding geen dagstudie bestaat, dan kan ook voor avondstudie uitstel verleend worden. Verder worden de persoonlijke omstandigheden uitvoerig bekeken (er komt zo nodig iemand van het Ministerie thuis). Tenslotte kan dan nog een beroep op de Kroon worden gedaan, maar het gebeurt maar zelden, dat dan alsnog uitstel verleend wordt. Slechts wanneer de oproep in strijd is met de wet, zal de Kroon op advies van de Raad van State tot een dergelijke stap overgaan.

In de militaire dienst — en dat is een nare maar onontkoombare zaak — is nauwelijks plaats voor individualiteit en vrijheid. Men wordt onderworpen aan regels en men krijgt een uniform, dat niet alleen betekenis heeft als kledingstuk, maar er ook nadrukkelijk op wijst, dat iedereen hetzelfde is, gelijkvormig. Men maakt ook meteen kennis met de orde: de krijgstucht. Indien er werkelijk oorlog uit zou breken, is het krijgsbedrijf in de meest letterlijke zin levensgevaarlijk en eigenlijk voelt nie-

mand hier iets voor. Daarom moet er een krijgstucht zijn, er moet namelijk onvoorwaardelijk gedaan worden, wat er gezegd wordt. Ondergeschiktheid is de ziel van het leger.
Men maakt ook onmiddellijk, en dat is meestal al op het station van de plaats van aankomst, kennis met de meerderen. Deze hebben de gewoonte om harder te spreken dan in het burgerleven gebruikelijk is. Men moet er aan wennen. Meerderen zijn zij, doordat zij meer dan anderen weten van het militaire leven en aanleg hebben voor hun functie. Zij zijn dus niet alleen meerderen, maar ook leiders.
Vooral de eerste twee maanden in het depot van opkomst, waar men de eerste of te wel de basistraining krijgt, is een zware tijd. Lichamelijk omdat er van de jonge mens tijdens de oefeningen steeds meer gevergd wordt, maar ook geestelijk is het wennen aan de militaire dienst voor de één wat meer en voor de ander wat minder, altijd een moeizaam proces.
Na de basistraining komen zij, die uitgekozen zijn om officier of onderofficier te worden, terecht op respectievelijk één van de scholen voor dienstplichtige onderofficieren. Het merendeel gaat echter naar de parate troepen of krijgt eerst nog een specialistenopleiding. Er zijn ook verschillende mogelijkheden om in eigen beroep geplaatst te worden.
Na twintig maanden dienst gedaan te hebben keert men huiswaarts en kan men nog twee of drie maal opgeroepen worden voor herhalingsoefeningen tot een totaal van ten hoogste 85 dagen. Was de aanpassing van de burgermaatschappij uit aan het militaire leven niet voor iedereen eenvoudig, vaak is de omschakeling van het militaire bestaan op de burgersamenleving een even moeilijke stap.

Burgerdienst

De heer D. Th. F. d'Angremond, Centraal Geestelijk Raadsman van het Verbond, bekeek de gewetensbezwaarden in het licht van de nieuwe wetgeving op dit gebied, namelijk de Wet Gewetensbezwaarden Militaire Dienst. Gewetensbezwaar tegen de militaire dienst kan berusten op een godsdienstige of zedelijke overtuiging. Deze bezwaren worden beoordeeld door een commissie, die de minister adviseren moet. Luidt dit advies gunstig, dat wil zeggen worden de bezwaren erkend, dan staan in het algemeen twee wegen open. Indien men daartoe lichamelijk en geestelijk geschikt is, wordt men tewerk gesteld in de Rijks Psychiatrische Inrichting te Woensel bij Eindhoven. Men kan echter ook geplaatst worden in het kamp te Vledder in Drente om allerlei werkzaamheden, zoals boekbinders- en stencilwerk, bosbouw, weg- en waterbouwwerk e.d. te verrichten. Een zeer kleine groep, meestentijds onderwijzers, wordt tewerk gesteld in de opvoedingskampen van het Ministerie van O.K. en W.
Moesten de 'erkende burgerdienstplichtigen' vroeger drie jaar burgerdienst vervullen, bij de nieuwe wetgeving is bepaald dat 'erkende gewetensbezwaarden' zes maanden langer burgerdienstplicht moeten vervullen, dan hun leeftijdgenoten van dezelfde lichting, die hun militaire dienstplicht vervullen.
Een andere groep is die welke het hanteren en dragen van wapens afwijst, maar niet de militaire dienst zelf. Zij kunnen vrijgesteld worden van de militaire dienst, maar ook kunnen zij opgeroepen worden en

krijgen dan een functie, die niet 'gericht is op de wapenhandel', zoals dat in officiële termen heet. Moest deze categorie vroeger acht maanden langer dienen dan de anderen, de periode van het langer dienen is thans teruggebracht tot twee maanden.
Doet een jonge man een beroep op de Wet Gewetensbezwaarden Militaire Dienst, maar worden zijn bezwaren niet erkend, dan kan hij als nog de militaire dienst in gaan. Blijft hij echter weigeren, dan komt hij voor de militaire krijgsraad en kan veroordeeld worden tot gevangenisstraf van ongeveer een jaar tot maximaal 3½ jaar. In de afgelopen jaren zijn de langste gevangenisstraffen echter 2½ jaar geweest. Tussen 1950 en 1960 deed ongeveer een ½ tot 1/3% van de aanstaande dienstplichtigen een beroep op de toenmalige dienstweigeringswet en daarvan werd circa 80% erkend.

Vervolgens komt de vraag aan de orde, wat het Humanistisch Verbond hiermee te maken heeft. Er is een grote groep van aanstaande soldaten, die zich eenvoudig bij de militaire dienst neerleggen als een plicht, die van staatswege wordt opgelegd; het is nu eenmaal een noodzakelijk kwaad. Er zijn er echter ook waar de militaire dienstplicht een probleem voor is en die er geen raad mee weten. Die als het ware voor een keus staan, maar geen keus weten te maken. Bij hun ouders behoeven zij dikwijls niet om raad aan te kloppen, want die weten het ook niet. Vaak rijst bij deze ouders het schrikbeeld voor ogen van gevangenissen, gebroken carrières e.d. Dit is iets, wat te begrijpen valt en wat men hen ook niet kwalijk kan nemmen. Het is voor hen bijzonder moeilijk een objectief oordeel over deze kwestie te geven wanneer het hun eigen zoon betreft.
Overigens zal niemand de jonge man, die geen keus kan maken, kunnen adviseren in de trans van 'als ik jou was, zou ik ...'. Steun kan alleen bestaan in het helpen iemand tot klaarheid brengen in zijn eigen motieven waarom men wel of niet in de militaire dienst zal gaan. Met een strikt persoonlijke en goeddoordachte keuze is de maatschappij, het leger en de persoon zelf het meest gediend.

Discussie

Na de pauze werden een aantal vragen gesteld, die hoofdzakelijk betrekking hadden op persoonlijke situaties of nader in gingen op hetgeen door een van beide sprekers naar voren was gebracht. Vooral de mogelijkheid om in eigen beroep geplaatst te kunnen worden, had sterk de belangstelling. De heer Wierda wees nogeens op het streven om aan deze verlangens tegemoet te komen, maar dat de kansen beperkt zijn. Wel is het zo, dat bij de Marine en de Luchtmacht veelal min of meer in eigen beroep geplaatst wordt, maar bij de Landmacht zeer ten dele.
Ook de kwestie van in en door de dienst behaalde diploma's en hun geldigheid in de burgermaatschappij was een onderwerp waar de belangstelling naar uitging. Zo kan men bijvoorbeeld bij de Aan- en Afvoertroepen een certificaat halen, dat na afloop van de dienst kan worden ingeruild tegen een Bovacbewijs. Ongeveer dezelfde mogelijkheden bestaan er ten aanzien van het militaire rijbewijs en het burgerlijke bewijs van rijvaardigheid ter verkrijging van een rijbewijs.

Ook werden vragen gesteld in hoeverre van dienstweigering een nadeel zou kunnen zijn bij emigratie. De heer Van Praag betoogde dat het dienstweigeren een gewetenszaak is, waarvoor in zekere zin geldt het 'hier sta ik en ik kan niet anders'. Wanneer het geweten spreekt, dan vraagt men zich niet meer af wat anderen er van zullen zeggen, noch wat de gevolgen zullen zijn. Overigens kon de heer d'Angremond mededelen, dat het vervullen van de dienstplicht — burgerlijk of militair — ten aanzien van de emigratie niets uitmaakt.

Op de vraag naar het Humanistisch Verbond wilde de heer Van Praag maar heel kort ingaan, want, zoals hij bij de aanvang reeds had gezegd, deze avond was beslist geen propaganda-avond. In het kort kan men zeggen, dat we in een razend tempo door een krankzinnige wereld snellen. Humanisme is een levenshouding en -overtuiging, die tracht van dat leven iets te maken. Dat men zelf met zijn eigen mogelijkheden er iets zinvols van maakt, zodat men niet van tijd tot tijd of doorlopend het idee heeft, dat het leven als los zand door de vingers glipt en eigenlijk zinloos is. Het Verbond is een organisatie van mensen, die er zo over denken en daar gezamenlijk ook de praktische konsekwenties uit trekken. Voor wie er echter nog meer van wilde weten, verwees de heer Van Praag naar de brochuretafel. Hiervan werd een dankbaar gebruik gemaakt en er ontstonden daar nog enkele interessante discussies over humanisme en het Humanistisch Verbond. Een tiental jongeren gaf zich op voor een gespreksavond over dit onderwerp, die inmiddels door de afdeling Utrecht van de H.J.G. is georganiseerd en zeer geslaagd is geweest.

M. W. Verduijn

---

[1]) Voor de keuze van de sprekers is het alleszins gewenst, dat de gemeenschapsbesturen contact opnemen met het Dagelijks Bestuur (organisatie-secretaris) en met de heer d'Angremond voor wat betreft de aspecten van de Wet Gewetensbezwaarden Militaire dienst.

ZIEKEN- EN BEJAARDENBEZOEK

Mogen wij u nog eens herinneren aan uw rapporteringslijsten over 1963? Wij kunnen geen jaarverslag maken indien wij niet alle rapporten binnen hebben. Heeft u niets te melden — toch insturen s.v.p.!

Wij waren erg blij met een „verslaggever" op onze Ziekenbezoek-conferentie van 24 september j.l. Onze vriend Verduijn gaf in Kader nr. 4 een verslag van het gesprokene en maakte hier en daar als objektieve buiten-staander enige opmerkingen. Ik wilde bij zijn verslag slechts enkele kanttekeningen plaatsen.

De „Nieuwjaarskaarten" zijn niet alleen bestemd voor de jaarwisseling maar kunnen voor alle gelegenheden worden gebruikt. Ze zijn echter geheel uitverkocht en een nieuwe serie is in de maak. Zo gauw ze er zijn zullen we u waarschuwen.

De mededeling over een literatuurlijst is niet helemaal juist. In ons bezit is een uitvoerige Literatuurlijst over het Medisch Maatschappelijk Werk van de Nationale Raad v. Maatschappelijk Werk, Stadhouderslaan 146, Den Haag, tel. 512141, die is verschenen t.g.v. het 50-jarig bestaan van het Medisch Maatschappelijk Werk. In deze lijst zijn vele boeken en artikelen opgenomen waar ook wij bij ons werk veel aan kunnen hebben. U kunt ze lenen bij de bibliotheek van de Nationale Raad, maar wij zullen binnenkort ook een eigen lijst samenstellen zowel voor ziekenbezoekers als voor bejaardenbezoekers die wij toe zullen voegen aan de Handleiding voor het Ziekenbezoek en één voor het Bejaardenbezoek. Tevens zullen we in Kader de belangrijkste publicaties bespreken. Ook het H.V. heeft een bibliotheek waar u verschillende boeken en brochures ter lezing kunt krijgen.
U vindt dit ter gelegenheid uitvoerig vermeld onder de betreffende handleidingen. Ook de meest bekende brochures van het H.V. over het humanisme zult u er bij vinden.

Verduijn maakte verder de opmerking dat op deze conferentie veel meer de organisatorische problemen aan de orde kwamen dan de inhoudelijke aspecten van dit moeilijke werk. Dit is zelfs van deze conferentie niet geheel juist, aangezien de hele middagzitting aan zo'n aspect was gewijd. Onze C. G. R. d'Angremond hield n.l. een inleiding over „Hoe verwerkt de mens zijn lijden?" Maar elke ingewijde weet dat we vooral de morgenzitting in de eerste plaats bestemmen voor de meer praktische problemen.
Veel inhoudelijke aspecten zijn op vorige conferenties aan de orde geweest, worden persoonlijk met bepaalde raadslieden besproken of zijn al eerder in Kader ter sprake gekomen. En voor vele ziekenbezoeksters is het enige probleem inderdaad nog „hoe komen we in de ziekenhuizen bij de zieken?" Naar mate men werkt komen de andere problemen eerst.

A. Treurniet-Wiersma

N.B. Wilt u noteren dat mijn telefoonnummer is gewijzigd?
070-684116.

OM LATER AAN TE DENKEN!

Eind oktober j.l. werd ik opgebeld door een huismoeder, die mij zei:
„Mevrouw Treurniet, wij vieren in ons gezin op 5 december Sinterklaasfeest en zorgen dan voor verrassingen voor elkaar. Tijdens de Kerstdagen maken we er een ander huiselijk feest van maar nu wilde ik u iets vragen. Wij willen onze kinderen graag zo vroeg mogelijk leren om ook een beetje feest te brengen aan andere mensen die het minder hebben dan wij. Weet u een gezin waar wij met elkaar Sinterklaas voor mogen spelen? En kunt u ons misschien ook een bejaard echtpaar noemen, dat met de Kerstdagen niet verwend wordt door hun kinderen b.v., die een bescheiden inkomen hebben en die wij nu eens mogen verwennen? Wij willen verder graag anoniem blijven als u ons maar de adressen geeft en zo mogelijk enige gegevens."
Met behulp van enkele contactpersonen werden twee gezinnen gevonden met gegevens over de leeftijd van de kinderen en hun liefhebberijen. Met grote zorg werden geschenkjes uitgezocht, verzorgd en bezorgd en het werd groot feest in twee gezinnen die helemaal van niets wisten.

Een grote zorg waar waarschijnlijk vele gemeenschapsbestuurders, contactpersonen en Plaatselijke Geestelijke Raadslieden mee te maken krijgen als de Kerstdagen naderen, is de vraag wat we kunnen en zouden moeten doen voor de vele alleenstaande leden, die zulke dagen alleen zijn. Een aantal wordt persoonlijk uitgenodigd bij familieleden of geestverwanten of bezoeken b.v. De Ark. Officiële bijeenkomsten worden liever op één van de Kerstdagen niet gehouden, omdat men ook de bestuurders die dagen niet uit hun gezin wil halen. Maar wij weten dat deze dagen voor veel mensen afschuwelijk zijn om door te komen. Een prettig verschijnsel dit jaar in Den Haag was, dat enkele van deze leden onze bemiddeling vroegen om hen één of meer gasten te sturen op één der Kerstdagen. Verder lijkt het mij voor het eind van het jaar aantrekkelijk om reeds in oktober b.v. een kleine commissie te vormen met enkele van deze alleenstaande leden om voor de komende feestdagen een soort programma te maken, dit tijdig aan te kondigen en tijdig aanmeldingen te vragen om bepaalde dingen dan definitief uit te voeren.

A. T. W.

Humanistische vorming

HET WERKPROGRAMMA

Vooraf moet gezegd worden: naar de mening van de Werkgroep Vormingsonderwijs leent het karakter van het humanistisch vormingsonderwijs zich er niet voor om het te doceren aan de hand van tot in details uitgewerkte richtlijnen, richtlijnen waarin van stap tot stap wordt aangegeven welke onderwerpen besproken moeten worden, op welke momenten dat moet gebeuren en hoeveel tijd met de behandeling gemoeid mag zijn. De gedachtenwisseling, die in het vormingsonderwijs een veelvuldig gebruikte methode behoort te zijn, verdraagt wel enige leiding maar is onmogelijk als zij gevoerd moet worden binnen het raam van een nauwkeurig omschreven leerplan. De tijd, die voor het vormingsonderwijs in, of naast, het normale schoolprogramma beschikbaar is, is beperkt en zal dat ook wel blijven; de onderwerpen die tijdens de lessen ter sprake gebracht kunnen worden zijn daarentegen zo groot in aantal dat men altijd een keuze zal moeten doen. Deze keuze kan, beter dan door wie ook, door de docent worden gedaan omdat hij zichzelf, zijn school en zijn leerlingen kent.

Maar de Werkgroep meent wel dat een werkprogramma kan en, wat meer zegt, moet worden opgesteld. Daarvoor zijn verschillende argumenten aan te voeren.
Uiteindelijk berust de verantwoordelijkheid voor de wijze waarop de lessen vormingsonderwijs worden gegeven bij het Humanistisch Verbond; de docenten worden door het Hoofdbestuur van het Verbond benoemd. In de loop der jaren heeft het vormingsonderwijs wat betreft aard en vorm gestalte gekregen in verschillende min of meer experimentele cursussen en in enkele adviezen, waaronder één uitgebracht door de Sociaal-pedagogische Sectie van „Socrates". We zijn zover dat we weten welke kant we met het vormingsonderwijs uit willen. Het Verbond mag in dit stadium verwachten dat de door hem benoemde docenten onderwijs geven in de door hem voorgestane vorm. Maar ook de ouders, die hun kinderen toestemming geven de lessen vormingsonderwijs te volgen, hebben er recht op te weten waar zij aan toe zijn. En tenslotte zijn er de docenten zelf die moeten weten wat er van hen verwacht wordt.

Daarom heeft de Werkgroep een programma opgesteld, dat slechts de grote lijnen geeft waarlangs de docent zich vrij kan bewegen. En, hoe kan het anders, het werkprogramma draagt een voorlopig karakter: het zal ongetwijfeld, mede aan de hand van de ervaringen van de docenten in de praktijk, telkens weer wijzigingen ondergaan.
De tekst van dit werkprogramma, dat officieel „Suggesties met betrekking tot vorm en inhoud van het Humanistisch Vormingsonderwijs" heet, en de titels uit de literatuuropgave voor de docenten, die bij de „Suggesties..." behoort, vindt u hieronder opgenomen. Exemplaren van suggesties en literatuuropgave kunt u aanvragen bij het Centrum voor Humanistische Vorming, Oudegracht 152, Utrecht.

W. Thoomes

Suggesties

Velen van de opgroeiende jonge mensen zien zich geconfronteerd met een veelheid van levensovertuigingen en willen meer inzicht in deze overtuigingen verwerven. Het stellen van deze vragen en het trachten ze te beantwoorden is een typisch aan de mens eigen handelwijze. Maar al te vaak wordt het antwoord op die vragen niet gevonden, omdat de gegevens, waarop men het antwoord kan baseren, onvindbaar blijven.

Het humanistisch vormingsonderwijs wil helpen bij het zoeken naar de „gegevens", wil de verschillende antwoorden tonen, die de mens op de levensvragen heeft geformuleerd. De nadruk valt er daarbij op dat de jongere zelf het antwoord op de in hem opgekomen vragen moet geven, zelf zijn eigen levensovertuiging zal moeten vormen. De volwassene kan daarbij steun bieden, mits hij zich er voor hoedt zijn eigen denkbeelden, zijn eigen antwoorden op te dringen. Aan de andere kant is het evenmin de bedoeling dat de volwassene een afwachtende houding aanneemt. De volwassene zal moeten trachten de drang naar bewustwording die in de jonge mens opkomt, dan wel latent aanwezig is, te stimuleren. Hij stimuleert dus het vormingsproces: het proces dat voert tot geestelijke zelfstandigheid en creativiteit.
Niet alleen in het gezin kan de volwassene de jongere stimuleren tot het stellen van vragen, niet alleen het gezin is de geschikte plaats om de „gegevens", nodig voor het formuleren van het antwoord, aan te dragen. Bovendien weet in verreweg de meeste gezinnen de volwassene met de vragen van het kind niet of niet voldoende raad. Daarom heeft het Humanistisch Verbond er steeds op aangedrongen de mogelijkheid te openen tot het geven van humanistisch vormingsonderwijs op de scholen. De door het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond benoemde docenten, die dit onderwijs gaan geven, zullen door scholing en studie bij uitstek geschikt zijn de antwoorden die jongeren op levensbeschouwelijk terrein stellen, te helpen formuleren.

Van groot belang voor het welslagen van het vormingsonderwijs op school is de wijze waarop de oudere, de docent, en de jongere, de leerling, tegenover elkaar staan.
Het is absoluut noodzakelijk dat de oudere openstaat voor de denkbeelden van de jongere, dat hij zich weet te verplaatsen in diens denkwereld en dat hij van diens standpunt uit de gedachtenwisseling weet te leiden,

aan te vullen en verder te brengen. Er moet zo een geestelijke ontmoeting tussen docent en leerling tot stand komen.
Hoewel het vormingsonderwijs ten dele een informatief karakter moet dragen (kennisoverdracht is, zoals uit het voorgaande volgt, bepaald niet onbelangrijk) zal de eigenlijke ontmoeting tussen docent en leerling toch voornamelijk in het gesprek moeten plaatsvinden. In het groepsgesprek hebben we een belangrijk middel om de jonge mens tot verheldering te stimuleren en hem de gelegenheid te bieden in openheid en vrijheid te leren denken en zijn gedachten uit te drukken.
Het is duidelijk dat van deze gedachtengang uit een werkprogramma voor het humanistisch vormingsonderwijs kan worden opgesteld. De docent zal, wil het karakter van dit onderwijs tot zijn recht komen, daaruit een keuze, aangepast aan leeftijd en schooltype [1]), moeten doen. Daarbij moet hem uiteraard wel vrijheid worden gelaten bij *wat* hij behandelt en *hoe* hij het doet. De wijze van behandeling is afhankelijk van de volgende factoren:

1. De *docent zelf*, zijn opleiding en belangstelling.
   Van de docent wordt verwacht dat hij zijn stof beheerst, zich voorbereidt, zich bezint op zijn methodiek en zich met de didactiek bezighoudt maar vooral dat hij de leerlingen weet te boeien. Men spreke zo min mogelijk over zaken waarvan men weinig afweet of waar men geen belangstelling voor heeft.

2. De belangstelling van de *leerlingen*
   De leerlingen hebben vaak sterk uiteenlopende belangstelling: men houde hier rekening mee; het kan echter ook nuttig zijn juist over dingen te spreken, die tot nu toe buiten hun gezichtskring vielen.

3. *Het schooltype*
   In de eerste plaats moet rekening gehouden worden met niveau, belangstelling, mogelijkheden en levenssituatie van de leerlingen. Het is voorts van belang na te gaan of onderwerpen, die in het werkprogramma van het humanistisch vormingsonderwijs zijn opgenomen, bij het normale schoolprogramma reeds aan de orde zijn gekomen, om bij die behandeling zo nodig te kunnen aansluiten. Bij gymnasiasten van de hoogste klassen b.v. kan men bij de behandeling van enkele filosofische problemen dikwijls aansluiten bij hun kennis van Plato, Socrates, de Stoa, enz.

4. *De school zelf*
   Elke school heeft een eigen karakter, gedeeltelijk bepaald door de docenten. Indien de leraar biologie b.v. de evolutieleer uitvoerig behandelt, heeft het weinig zin de theoretische feiten nogmaals op te halen. Geeft men op een bepaalde school „Cultuurgeschiedenis van het Christendom" of „Maatschappijleer" dan behoeft het in die lessen behandelde niet nogmaals aan de orde te worden gesteld. Hierbij, zowel als bij het gestelde onder 3, dient echter te worden bedacht,

[1]) Het Humanistisch Verbond stelt zich voor dat het vormingsonderwijs wordt gegeven op v.h.m.o., kweekschool, h.t.s., n.o., u.l.o. en v.g.l.o.

dat de wijze van behandeling, de „belichting" van de vraagstukken, een hernieuwe behandeling alsnog noodzakelijk kan maken.

Concreet zijn er verschillende mogelijkheden voor de methodiek aan te geven b.v.:
1. Enige lesuren wijden aan een bepaald onderwerp (uiteraard met toelating van interventie door de leerlingen);
2. Een gedeelte van een lesuur informatief vertellen over een onderwerp en dan laten discussiëren over een vraag (of vragen), die daarbij rijst (rijzen).
3. Een onderwerp zeer kort inleiden en daarna over dit onderwerp laten discussiëren.
4. Uitgaan van vragen van de leerlingen en van actualiteiten (krantenknipsels!).

Van deze mogelijkheden kan afwisselend gebruik worden gemaakt; ze zijn trouwens niet scherp te scheiden. Uiteraard kan de inleiding tot de discussie ook een andere zijn dan de mondelinge informatie; ook visuele middelen, als film en illustratie, kunnen als zodanig dienst doen.

Werkprogramma

Het volgende schematische overzicht geeft aan welke stof voor behandeling in aanmerking komt.

1. Levensgeschiedenissen van grote figuren (b.v. Boeddha, Confucius, Socrates, Seneca, Bruno, Erasmus, Hugo de Groot, Spinoza, Rousseau, Peztalozzi, Beethoven, Marx, Florence Nightingale, Lincoln, Van Gogh, Pasteur, echtpaar Curie, Tolstoi, Gandhi, Nansen) en verhalen uit de Griekse mythologie (Prometheus).
2. Bijbelse verhalen: schepping en zondeval, zondvloed en torenbouw van Babel, Jozef, Mozes, de Tien Geboden, de profeten, leven van Jezus, Bergrede, Gelijkenissen, Paulus en de eerste Christengemeenten. Figuren als Augustinus, Thomas, Luther en Calvijn.
3. Onderwerpen van praktische zedelijkheid: eerlijkheid, trouw, gehoorzaamheid, orde, sportiviteit, gemeenschapszin, moed.
4. Aspecten van het humanisme: „wetenschappelijk", rationeel, evolutionair, psychologisch, sociaal, filosofisch. Nihilisme en praktische onverschilligheid.
5. Menselijke vermogens (verstand, gevoel, wil, intuïtie). Waardebesef en zedelijk oordeel. Eerbiediging en verbondenheid, vrijheid en gerechtigheid, schuld en tekort. Angst, leed en dood. Erotiek, sexualiteit, liefde en huwelijk.
6. Wereldbeeld en evolutie. Sociale vraagstukken, techniek, ontwikkelingsgebieden, pacifisme.
7. Begrippen als animisme, monotheïsme en pantheïsme. Religie en godsdienst. Rede en religie. Verdraagzaamheid.
8. Vormen van Christendom. Katholicisme, Protestantisme, Vrijzinnig Protestantisme.
9. Andere wereldgodsdiensten, b.v. Jodendom, Hindoeïsme, Boeddhisme, het Chinese denken.

10. Behandeling van enkele filosofische richtingen (Idealisme, Positivisme, Existentialisme) en van hoofdfiguren uit de geschiedenis van de wijsbegeerte. (Plato, Aristoteles, Kant, Nietzsche, Bergson, Sartre, Jaspers).

Bij het v.h.m.o. komen de onderwerpen 1 tot en met 3 voor behandeling in de jongere groepen in aanmerking, en de onderwerpen 4 tot en met 10 in de oudere groepen.
Bij het u.l.o. kunnen voor de hoogste groepen de onderwerpen genoemd onder 6 tot en met 9 en bij het n.o. die genoemd onder 5 tot en met 9 behandeld worden.

De bovengenoemde lijst is uiteraard niet bindend, men kan er een keuze uit doen. De Werkgroep Humanistisch Vorminsonderwijs zal van tijd tot tijd suggesties geven voor de wijze, waarop de stof kan worden aangeboden en voor de inhoud van de lessen.

LITERATUUROPGAVE

ten behoeve van docenten voor Humanistisch Vormingsonderwijs

HUMANISME

„Rede en religie in het humanisme". Amsterdam, 1962 (± 250 blz. *f* 9,90).

Beginsel en Doel van het Humanisch Verbond (*f* 0,25), beginsel-verklaring met toelichting.

Modern Humanisme, door J. P. van Praag (Overdruk uit Scientia I. hfdst. III; 28 blz. *f* 1,75).

Modern niet-godsdienstig humanisme, door Prof. Banning e.a. Lezingencyclus in Nijmegen gehouden op initiatief van de wijsgeringe faculteitsvereniging Thaumasia.

Wordend Humanisme, Loenen, Van Praag, Noordenbos (62 blz.).

Kerk en humanisme, door Prof. Kraemer, Den Haag 1956 (± 100 blz.).

GODSDIENSTEN

Doolhof der Goden, door Prof. van Baaren. Amsterdam 1960, Salamander-pocket.

Zes Wereldgodsdiensten, door Aletrino, Amsterdam 1957 (216 blz.).

Mens en Godsdienst, door Prof. Hidding. Delft 1954, 114 blz.

Wegen en voetsporen van het Oude Testament, door Prof. Beek. Delft 1953, (± 400 blz.).

Neem en lees, door B. van Gelder (Leraar Coornhertlyceum, Haarlem) (Uitg. Meulenhoff, Amsterdam). Leer- en leesboek bijbelkennis.

Spoorzoeken, door B. van Gelder.

Beide boeken bestemd voor het vak „Cultuurgeschiedenis van het Christendom" op de middelbare school.

Geestelijk samenleven in Nederland, door Prof. Banning. Amsterdam 1960. Carillon-reeks (± 160 blz.).

FILOSOFIE

Filosofische oriëntatie, door Prof. van Peursen. Kok, Kampen, 1958. (275 blz., ƒ 11,50).

Geschiedenis van de filosofie, door Störig. (Prisma-pocket, vertaald).

Van Socrates tot Bergson, door Will Durant.

ETHIEK

Problemen der zedelijke waardering, Prof. Dr. L. G. van der Wal, Den Haag, 1958 (267 blz. ƒ 8,90).

Moreel beraad, door Prof. van Holk, Delft, 1952/53, 2 dln.